

*Önarckép álarcokban. A Petőfi Irodalmi Múzeum Arany János-kiállításának katalógusa, főszerk. Vadera Gábor, szerk. Kalla Zsuzsa, Kaszap-Asztalos Emese, Sidó Anna**

Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2018, 454 l.

Az *Önarckép álarcokban* című kiállítás-katalógus, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum emlékkiállításához kapcsolódóan jött létre az Arany János 200. születésnapja alkalmával megrendezett emlékév utóöngéjeként, nagy horderejű, komplex vállalkozás. Akárcsak a költőről, akivel kapcsolatban az emlékkiállítás keretei közt a különböző felvett, elfogadott szerepek, álarcok kérdése került előtérbe, erről a kötetről is elmondhatjuk, borítója „álarca” mögött valami más rejtőzik – hiszen sokkal többet vállal annál, mint ami egy katalógus ismérve. Mert azon túl, hogy mintegy a kiállítás keretei közt megtekinthető tárgyakat és dokumentumokat szakszerűen bemutatja, tehát egy bizonyos logika szerint rendszerezve, sorba rendezve közreadja a róluk készült fotót és a hozzájuk tartozó alapadatokat, tovább is gondolja ezeket. A katalóguson keresztül mindenki számára, az időszaki kiállítás időbeli korlátain is túl elérhetővé vált a kiállítás anyaga, amelyen keresztül nemcsak Arany Jánosról és koráról kaphatunk átfogó képet, hanem a saját korunk Arany János-képéről, valamint az Arany János kultuszát éltető és némiképp formálni kívánó közegről is.

A kötet a kiállítás-hoz hasonlóan három nagyobb részre tagolódik. Az emlékévben még a múzeum főigazgatójaként ismert Pröhle Gergely és a kötet főszerkesztője, Vadera Gábor bevezető gondolatai után az első nagyobb egység a kiállított tárgyak katalógusa. Ez a rész a tárgyakhoz és dokumentumokhoz köthető történeteken, korabeli jelentőségük bemutatásán, a az általuk valamilyen módon képviselt vagy szimbolikusan megjelenített társadalmi és közéleti konfliktusokon, egyéni vagy közösségi traumákon keresztül mutatja be Arany János életének fontosabb állomásait, meghatározó eseményeit, a korabeli életmódot és kultúrát, illetve azt, hogy miképp helyezhető el benne, hogy reagál rá a szerző és a szerzői életmű.

A katalógus részeként először megismerkedhetünk magának az emlékkiállításnak a műfajával, lehetséges célkitűzéseivel és azzal, hogy miként módosult az emlékezés gyakorlata napjainkra a 19–20. századi hagyományokhoz képest, valamint hogyan köthető ez a változás a megújuló mediális környezethez. Végül pedig azt is bemutatja, hogy az Arany-emlékév mentén milyen kezdeményezések jöttek létre, és hol van ebben a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításának a helye, mi volt annak kiindulópontja, alapkonceptiója.

* A recenzió szerzője a MANK Szegedi Kis István ösztöndíjas kutatója.

A katalógus első nagy egységének további tagolása vizuálisan is látványos, amely mögött nyilvánvalóan az a szándék áll, hogy a kiállításban átélhető vizuális élmények minél jobban megélhetővé, megérthetővé váljanak a köteten keresztül is. A korszakhoz, illetve Arany Jánoshoz köthető illusztrációk, festmények választják el egymástól a nagyobb és a kisebb egységeket, utóbbi tagolására szolgál az is, hogy a külön oldalakon szerepeltetett címek háttéréül szolgáló színek a kiállítás vonatkozó termeinek háttéréül választott színeivel egyezik meg, amely egyben jelölje a kötet és a kiállítás szoros összetartozásának. A kötet gazdagon illusztrált, képi világa a műfajon belül is páratlanul látványos, a tanulmányt követő *Bevezető tér* című alfejezettől kezdve a folyó szöveget a katalógus kiemelt műtárgyairól készült fotók felnagyított formátumai díszítik, amelyek a szöveget követő jegyzetek után a katalógusjegyzék elemeiként újra szerepelnek alapadataikkal együtt.

A *Bevezető tér* Arany Jánosnak Petőfivel való kapcsolatát, barátságát és a Petőfi által ráhagyományozott szerepet kívánja újragondolni, ez a kikerülhetetlen mozzanat – természetesen a konkrét kiállításban és a tudományos diskurzusban egyaránt – sok esetben előkerül a katalógus lapjain. A két alkotó egymás mellé emelése több ízben is óhatatlanul előhívja azt a – Babits Mihálytól megfogalmazott – gondolatot, amely szerint Petőfi nyárspolgár a zseni álarcában, míg Arany zseni egy nyárspolgár álarcában. Ez a berögzült, közhelyessé vált, a helyzetet kissé leegyszerűsítő nézet, amely kigyomláhatatlanul gyökeret vert az irodalomtörténet-írásban is, most más megvilágítást kap – a kötet és a kiállítás igazat ad annyiban a gondolatnak, amely Arany hivatalnokoskodására, hivatalnoki karrierjére vonatkozik, amennyiben ez az „álarc okozta feszültség” az, amelyet a szabadságharc leveréséhez való viszonya és a hivatalnokra vonatkozó szabályrendszer közti ellentét kelt. Az értelmiségi örök dilemmája is ez: meddig mehet el az adott történelmi helyzet, társadalmi berendezkedés, kulturális viszonyok meghatározta közegben, azaz miként viselkedjen nyilvánosan, mit vállaljon fel és utasítson vissza, és hogy fejezze ki véleményét úgy, hogy „fenn maradjon a víz felszínén”. Vagyis lelkiismerete, alkotói szabadsága megmaradjon, de ne is keseredjen meg, ne lehetetlenítse el teljesen önmagát, biztosíthassa megélhetését, családjá boldogulásának egzisztenciális feltételeit. A kötet elsődleges célja, hogy azt hangsúlyozza, ez csak egy álarc, csak egy szerep a sok közül, amelyet a szerző magán viselt, felvállalt és elfogadott, és ezeken az álarcokon keresztül próbál bemutatni olyan értelmezési kísérleteket, amelyek a kultusszal, az élő hagyománnyal nem mindig egyeztethetők össze.

A *Bevezető tér* bemutatása után a kiállítótermek elválasztófalakkal is tagolt, magasított padlóval is határolt bal oldalát meghatározó koncepció ismertetésére kerül sor. A jobb oldali életutat bemutató egységtől háttérszínében is elkülönülő rész négy rész Arany János életének meghatározó helyszínei szerint csoportosítva tagolják az életrajzot: a mezővárostól a nagyvárosi életmódig, a kisdíák sorsától a költőfejedelemmé válásig kísérhetjük végig a szerzői életutat. Az első két egység Nagyszalontára, a harmadik Nagykörösrre, a negyedik Pest-Budára koncentrál. Jobb oldalon ettől egy teljesen

eltérő szerkezettel és problémafelvetéssel találkozunk, ennek a kiállításrésznek négy, emelvényre helyezett, zöld háttérrel rendelkező helyszíne Arany János irodalmi figuráinak ad terepet. Ezek a figurák 2 × 4 ellentétpárba rendeződnek, és Arany egyfajta alteregóiként, álarcaiként is lehet gondolni rájuk, ezen keresztül pedig valamilyen módon tükröződései a túloldalon bemutatott életrajz egyes kiemelt elemeinek is. A kiállításon a befogadó maga dönthette el, hogy előre haladva, folyamatosan váltogatja a két oldalt, vagy az egyik fonalat végigkísérve visszatér a kiállítótér elejéhez, és egyben tekinti át a másik oldalt is. A katalógusban az utóbbi sokkal inkább adva van, hiszen ott a meghatározó helyszíneket bemutató részt követi az irodalmi alakpárok bemutatása (Toldi – Bolond Istók, Ágnes asszony – Attila, A bárdköltő – Akakij Akakievics, Vojtina – Tamburás öregúr). Ezeket az alakpárokat a kiállítás rendezői párbeszédre léptették a korabeli festészeti alkotásokkal: nemcsak az Arany-életmű egyes darabjainak vizuális változatai ezek, hanem ahogy azt a katalógus leírásából megtudhatjuk, elsősorban az volt a cél, hogy a felvetett társadalmi problémák, szereplehetőségek mentén kapcsolódjanak össze képek és szövegek, amelynél olykor a hasonló problémafelvetést eltérő következtetés is követheti.

A katalógusrész lezárásaként, a *Kivezetés* című fejezet azt mutatja be, hogy a modern technika lehetőségeivel és a „játékosítással” miként igyekeztek izgalmassá tenni az Arany-életművet a legifjabb generáció számára (emotikonok párosítása Arany-verssorokkal és erőpróbák a Toldi világával összekapcsolva). Szó esik röviden a kiállítás utolsó terméről is, ahol a medialitás adta lehetőségek kerültek előtérbe: a látogatók itt láthatták azt az interjúorozatot, amelyben közéleti személyiségek, irodalomtudósok és művészek mesélnek a költőhöz fűződő viszonyukról, arról, hogyan látják a kultuszát, és miként befolyásolta, milyen módon volt hatással az saját pályájukra. A kivezető térben, egy zeneboksban hatalmas babzsákokon kényelmesen elhelyezkedve lehetett meghallgatni a mai alternatív könnyűzene és a népzene népszerű művészeinek feldolgozásában Arany- és Petőfi-verseket.

Egy muzeológus számára egy kiállítás megrendezése a publikáció sajátos formája is. E kötet első részének szövegtörzsét olyanok írták, akik egyben a kiállítás rendezői, forgatókönyvírói és látványtervezői is voltak: Kalla Zsuzsa, Kaszap-Asztalos Emese és Sidó Anna a kötet első egységében tehát arra vállalkoztak, hogy egy katalógus keretei között felelevenítsék, elképzelhetővé és felidézhetővé tegyék az utókornak az emlékkiállítást, bemutassák a kiállítás koncepcióját, elmesélhessék azt, aminek a kiállítás terében már jutott hely, és egyben megkíséreljék a lehetetlent. Ugyanis az emlékkiállítás, valamint a katalógus mögött a befogadó számára is újszerű gondolkodásra való ösztönzés szándéka áll Arany János kultuszára vonatkozóan. A hagyományos irodalomfelfogástól, a klasszikus irodalomtörténet-írástól való eltávolodást lehet érzékelni a kötet további egységeiben is. A kultuszon fogást találni valóban szinte lehetetlen feladat, ahogy a kiállítás kivezető terében meghallgatható felvételek egyik interjúalánya, Margócsy István fogalmaz: „Arany Jánossal még ma sem lehet viccelni.”

A kiállítás és a hozzátartozó dokumentumok valójában remek alapanyagot, vérfonalat jelentenek egy fiatal műfajnak, egy olyan mikrotörténeti biográfiának, amelynek az irodalomtörténet-írás hagyományában Szilágyi Márton *A költő mint társadalomtörténeti jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói* című kötete volt a megalapozója. A katalógus szerzőinek, illetve a kiállítás szervezőinek (és persze a katalógus megtervezésének) gondolkodásmódját nemcsak abban az értelemben jelzi a frissesség, hogy a kiállítás és a katalógus közérthető, a laikus számára is szerethető nyelvezetével, játékaival a megszokotthoz képest is rendkívüli módon, ötletesen nyúl a témájához, hanem az is, hogy az Arany-év eredményei lehetőséget adnak nemcsak a szakma, hanem a tudománynépszerűsítés, a belföldi turizmus számára is. A közreadott eredmények között ugyanis nemcsak egy újszerűen gondolkodó biográfus, hanem a tematikus városi sétával, kirándulásokkal foglalkozó cégek, egyesületek is jó alapanyagot találhatnak, olyat, amit más szakmai eredményekhez már kevésbé kell átstrukturálni. Ebből a szempontból pedig kiemelten érdekes a kötet harmadik, tanulmányokat tartalmazó egysége is, amelyben többek között ott van Géra Eleonóra írása a nagyvárossá váló Budapest és Arany János kapcsolatáról vagy Eplényi Annának a Margitszigetről szóló tanulmánya. Az emlékévként során ráadásul a Petőfi Irodalmi Múzeum szolgáltatása közé tartozott egy *Arany János a Margitszigeten* elnevezésű séta, amely elsősorban az iskolás korosztályt célozta meg, és jelenleg is futó tematikus, integrált városi sétákat tartalmazó projektjük tematikájában is kiemelten kezeli a 19. századi életmód, mentalitástörténet és a kultúra jeles képviselőinek helyét és viszonyát Budapesttel. Az innovatív eredményeken túl megmutatkozik az is, hogy a kiállításhoz végzett háttér munka törzsének nemcsak a rügyei, új hajtásai, hanem a maga gyökerei is megvoltak – többéves alapkutatásokra támaszkodva tudtak csak ilyen komoly, szerteágazó, innovatív eredményeket felmutatni. A két meghatározó alpmunka, amelyre a kiállítás elsősorban támaszkodott, az azóta elhunyt Tarjányi Eszter, valamint Milbacher Róbert Arany János-monográfiái voltak.¹

A katalógus második egysége a hozott alapanyaggal számol el: bemutatja azokat a gyűjteményeket, amelyekből a kiállítás összeállt. Ebben Arany János hagyatéka felől több intézmény is jelentősen érintett, a decentralizált hagyatékek kialakítása mögött Arany László döntése áll. Bútorainak nagy részét Nagyszalontának adományozta, míg Nagykőrösre, Debrecenbe, Gesztre, a Nemzeti Könyvtárba és a Magyar Tudományos Akadémiára elsősorban a kéziratos hagyatékat bízta.

A szerzők a tárgy legjobb szakértői, azaz a gyűjtemények kezelői, a gyűjteményekből létrejött kiállítások megújítói, megőrzői, kutatói, akik az emlékévet megelőzően is több szalon kötődtek Arany Jánoshoz és a gyűjtemények helyszíneire. Ezt a részt a kiállításokról, gyűjteményekről készült archív, illetve legújabb kori felvételek illusztrálják. A kötet ebben a fejezetben számol el az örökséggel is: az 1957-es Arany-

¹ TARJÁNYI Eszter, *Arany János és a parodisztikus hagyomány*, Universitas, 2003; MILBACHER Róbert, *Arany János és az emlékezet balzsama*, Bp., Ráció, 2009.

emlékkiállítás bemutatása kapcsán megmutatkoznak nagyvonalakban egy harmadik időszak emlékezetgyakorlatának a körvonalai is, emellett pedig arra is fény derül, hogy a 19. századi irodalom megítélése az elmúlt száz évben milyen presztízsveszteséssel ment keresztül. Az Arany-életmű és a korabeli képzőművészeti ágak egyes eredményeinek az összekapcsolhatósága 1957-ben is kiemelt szerepet kapott.

A kötet harmadik, *Tanulmányok* című egységében Arany modernségét járják körül a szerzők, a már említett modernizálódó főváros és Arany kapcsolatán túl több tanulmányban szerepet kap a képzőművészet is, ahogyan nagy jelentősége van a kiállítás második részében és a katalógus erre vonatkozó fejezeteiben is. Így aztán itt külön szerephez jut az Arany Jánosról készült szobrok áttekintése és értelmezése, illetve az Arany egyik alteregójának tekinthető Toldi-ábrázolások világa is.

A katalógus lehetővé teszi mind a szakmabeli, mind a laikus befogadó számára azt is, hogy e különleges időutazáson túl beleshessen a jelenben is a kulisszák mögé. A köteten keresztül ugyanis az is jól érzékelhető, hogy egy ilyen emlékévké meg szervezéséhez, az emlékkiállítás létrehozásához a múzeumi közösség részéről milyen komplex háttérmunka, közös gondolkodás, energiabefektetés szükséges. Egy kiállítás megálmodójának nemcsak a tudományos élet eredményeiben kell naprakésznek lennie, hanem rendelkeznie kell a látványterv és a kiállításvezető nyelv megformálásának a képességével is, amely egyaránt fel tudja kelteni a különböző háttérű és korosztályú befogadók érdeklődését. Fel kell mérnie a szakmai kivitelezés lehetőségeit, a költségvetés és a technika adta lehetőségeket és korlátokat is. Emellett pedig az is megmutatkozik, hogy milyen gyümölcsözővé válhat, mennyire kitágíthatja egy muzeológus lehetőségeit, ha sűrű kapcsolati hálóval rendelkezik, és együttműködik a társdiszciplínák képviselőivel. A kötet keretei között e láthatatlan kezek vitathatatlan hozzáértésére is fény derül – megismerhetővé válik mi, illetve ki van a kiállítás, illetve az emlékévké létrejötté mögött. Választ kaphatunk olyan kérdésekre, mint hogy mennyire összetett, hosszú időn át tartó előkészítő munka szükséges egy kiállítás megrendezéséhez, milyen alapanyagra, szakmai munkákra támaszkodhat egy kiállításrendező, hogy dolgozik egy muzeológus, milyen koncepció szerint állít össze egy kiállítást, egyes technikai, vizuális megoldások mögött milyen szándék állhat, egy-egy adott korszakra jellemző mentalitás milyen lehetőséget és megoldásokat ad a kiállítás megálmodóinak a kezébe?

A kiállítást és a katalógust létrehozó szakmai közeg sokrétűségét és sokszínűségét tehát ugyanúgy bizonyítja ez a kötet, mint Arany János alkotói énjének az összetettségét. De vajon van-e lehetőség arra, hogy egy adott emblemikus személyiség körül kialakult kultuszon valamilyen módon egy múzeumi kiállítás módosítson – tudja-e hatásosan közvetíteni a tudományos élet legújabb állásfoglalását, eredményeit? A kötetnek komoly tétje van, és ennek a tétnek a körvonalai ugyanúgy csak kirajzolódnak látszanak mint a borítón előtűnő Arany-arckép. A kiállítás végén Arany János szókincsének

darabjait lehetett örökbefogadni, és ezek a szavak váltak a portré részeivé, kezdtek egyre élesebbé tenni a kontúrokat, és így egyre inkább felismerhetővé vált az alkotás.

Első gondolatra talán a tudományos közeg számára túlbeszéltnek tűnik most az életmű: konferenciák, konferenciakötetek, szakmai és kulturális események, rendezvények és kiadványok sokasága zúdult ránk az Arany-év ideje alatt, de ahogy a katalógus borítóján sem teljesen tiszta a kép, úgy bennünk sem kristályosodhattak ki a teljesen a dolgok – arra volt jó ez az év, hogy feltérképezzük, nagyjából meghatározzuk egy új Arany-kép körvonalait, miután szembesültünk azzal az Arany-örökséggel és -kultusszal, ami ránk maradt. E kötet is jó példa arra a tudományos világ képviselőinek jelentős részét meghatározó mentalitásra, amely folyamatosan törekszik kifelé – az olvasóközönség felé – és befelé – a szakmai közeg felé – is megfelelő, ideológiáktól mentes, de értékorientált értelmezéseket, újszerű meglátásokat kínálni és elgondolkodni azon, hogy hogy lehetne ezt szélesebb rétegek számára is fogyaszthatóvá, befogadhatóvá tenni, az emlékezetben megtartani az egyre inkább presztízsét veszítő 19. századi irodalom nagy képviselőit.

Erre vonatkozóan pedig már létező tapasztalattal, felelősségtudattal készülhetünk a közelgő, hasonló horderejű emlékévek – Petőfi Sándor és Jókai Mór – munkálataira is. Addig is úgy vegyük kézbe ezt a kivitelezésében régi díszkiadásokra emlékeztető kiállításkatalógust, hogy reméljük, hatása legalább olyan sokszínű és sokrétű lesz, mint magának a kötetnek a tárgya és az az alkotói közeg, amelynek gondozásában megszülethetett.

Steinmacher Kornélia